

Makale Bilgisi: Gül, A. (2024). Osmanlı Devleti'nde Kadıların Görev ve Yetkileri Bakımından Yeniçerilerle Münasebeti. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Sayı:1, ss.9-29.	Article Info: Gül, A. (2024). The Relationship of The Qadi with the Janissaries in Terms of Duty and Authority. DEU Journal of Humanities, Volume:11, Issue:1, pp.9-29
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 08.07.2023	Date Submitted: 08.07.2023
Kabul Edildiği Tarih: 30.11.2023	Date Accepted: 30.11.2023

OSMANLI DEVLETİ'NDE KADILARIN GÖREV VE YETKİLERİ BAKIMINDAN YENİÇERİLERLE MÜNASEBETİ

Abdulkasim Gül*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde askerî zümreyi de kapsayacak şekilde en geniş yetki ve görev alanına sahip kamu görevlileri kadılardı. Kadıların görev ve vazifelerinin idarenin genel işleyişi dışında, taşra güçlerinin dengelenmesi ve askerî kesimin bu sınıftan olmayan bir görevli sorumluluğuna verilmesi bakımlarından bir vasıta olarak kullanılıp kullanılmadığı ehemmiyetli bir noktadır. Bu çalışmanın maksadı söz konusu durumun anlaşılabilmesine yardımcı olmaktır. İncelemenin yeniçeriler üzerinden yapılmasının elbette çeşitli sebepleri vardır. Yeniçeriler ilk teşkil edilen kapıkulu askerleri olma yanında devşirme ve acemi oğlanlığı gibi uygulamalarla da başlangıçları itibarıyla bağlantılıydı. Çalışma esas olarak kadıların yeniçerilerle alakalı görev ve yetkileri zeminine oturtuldu. Öncelikle kadıların görevleri tafsilatla sıralanarak ne kadar geniş bir zeminde olduğu ve hangi alanları ilgilendirdiği gösterilmek istendi. Diğer taraftan yeniçerilik klasik dönem sonrasında büyük değişime uğradığından bu durumun kadının görev ve yetkilerine yansımaları görüldü. Tabii netice alınabilmesi için zaman kısıtlamasına gidilmedi, klasik dönemden başlanarak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadarki süreç ele alındı. Her ne kadar kadının yeniçerileri ilgilendiren görev ve yetkileri mutlak bir ayrıma tabi tutulmasa da makale, ağırlıklı yönleri göre tasnif edilerek dört kısımda tasnif edildi. Her kısımda mevzuya uygun değerlendirmeler yapılmanın dışında esasen sonuç kısmında mesele tahlil edildi. Makalede kadı ve yeniçeriler üzerine yapılmış çalışmalar dışında, başta Mühimme Defterleri olmak üzere arşiv kaynakları kullanıldı.

Anahtar Sözcükler: Kadı, yeniçeri, yargılama, amir.

THE RELATIONSHIP OF THE OTTOMAN QADI WITH THE JANISSARIES IN TERMS OF DUTY AND AUTHORITY

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the public officials with the widest range of powers and duties, including the military, were the qadi. Apart from the general functioning of the

* Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı. abdulkasim.gul@erzurum.edu.tr, Orcid: 0000-0003- 3916-1509.

administration, it is an important point whether the duties and functions of the qadi were used as a means of balancing the provincial powers and placing the military under the responsibility of a non-military official. The purpose of this study is to help understand this situation. There are, of course, various reasons why this study is based on the janissaries. The janissaries were not only the first kapikulu soldiers to be organized, but they were also connected to practices such as devshirme and novice boyhood from their beginnings. The study is mainly based on the duties and powers of the qadi in relation to the janissaries. First of all, the duties of the qadi were listed in detail in order to show how broad they were and which areas they concerned. On the other hand, since the janissary corps underwent a major change after the classical period, this situation was reflected on the duties and powers of qadis. Of course, for the sake of the results, no time limitation was imposed, and the process starting from the classical period until the abolition of the Janissary Corps was discussed. Although the duties and powers of qadis concerning the Janissaries were not subjected to an absolute distinction, the article was classified according to the predominant aspects and divided into four sections. Apart from making evaluations appropriate to the subject in each section, the issue was analyzed in the conclusion and the result of the study was put forward. In addition to the studies on the qadi and janissaries, archival sources, especially the Mühimme Books, were used in the study.

Keywords: Qadi, janissary, judgement, chief.

1.GİRİŞ

Osmanlı hükümdarı, esasen kendisine ait ve bazı durumlarda bizzat icra ettiği yargılama yetkisini, umum vaziyette kadılar vasıtasıyla yürütmüştür. Osmanlı kadılık müessesesi, evvelki İslam devletlerinden tevarüs ettiği onlara ait bazı vasıflara sahipti. Bununla beraber Osmanlı kadısı vazife ve salahiyet bakımından daha güçlü bir mevkideydi; yetkileri mülki, beledi, mali, askerî ve adli sahaları kapsamaktaydı (Ortaylı, 1994, s. 7-11; Ortaylı, 2001, s. 69; Altundağ, 1961, s. 42 vd).¹ Yetkilerine askerî zümre de dahildi.

Kadının askerî sınıf mensuplarını yargılama yetkisi devletin teşekkül devrinde vardı ki ordularda görev yapmak üzere kazaskerlik teşkil edildi. Ordu kadılığının karşılığı olan kazaskerlik daha sonra kadıların tayin ve azillerinden mesul bir makam haline dönüştü (İpşirli, 1998, s.69; Şentop, 2002, s. 1 vd). Ancak sonraları bile kazaskerler, ordu kadılığında bulunmuşlardır (Hasan Bey-zâde, 2004, s. 599).

Mevzumuzun diğer tarafı olan yeniçerilik, kapıkulu askerliğinin başlangıcı ve devşirme gibi hususi uygulamaları barındıran yapıydı. Bir yeniçeri devşirme oğlanı olarak girdiği askerî zümrede -dönemler itibarıyla değişiklik göstermekle birlikte- diğer sınıflara geçmez ve yeniçerilikten

¹ Kadılarla alakalı umum malumat için ayrıca İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti'nin İltiyaze Teşkilatı*, Refik Gür'ün, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi* adlı kitaplarıyla Feda Şamil Arık'ın "Osmanlılarda Kadılık Müessesesi" ve Halil İnalçık'ın "Kazasker Ruznamçe Defterlerine Göre Kadılık" başlıklı makalelerine bakılabilir.

çıkarılmazlarsa ölene kadar kalabilmekteydi. Yeniçeriler; görevlerine, esâmîli ve emekli olma/olmama gibi durumlarına bağlı olarak İstanbul'da, kalelerde, orduda ve memleketlerinde bulunurlardı. Buldukları yerlerde, idareleri ile alakalı bir düzen gelişmişti (Uzunçarşılı, 1998; Sakin, 2011; Toroser, 2011; Pul, 2016; Gül, 2022).

Aşağıda yeniçeriliğin teşkilinden itibaren gittikçe gelişen bu düzenin işleyişinde kadınların fonksiyonları incelenecektir.

2. Kadınların Yeniçerilerle Alakalı Görev ve Yetkileri

2.1. Devşirme ve Yeniçerilik

Kadınların yeniçerilerle alakalı vazifeleri, henüz onların devşirilmeleri döneminde başladılar. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'daki bir nakle göre Orhan Bey devrinde Süleyman Paşa tarafından kadınlara gönderilen emir üzerine toplanan bin gayrimüslim oğlan, ilk yeniçerilerdi (Osmanlı Kanunnâmeleri, 1996, s. 168-170). Sonraki dönem uygulamaları da benzer şekilde devam etmiştir ki II. Bayezid devrine ait devşirme kanunnamesinde olduğu gibi emirlerde muhatap olarak kadınlar alınmaktaydı. Kadınların vazifelerine oğlanların düzgün seçilmeleri, emniyet içinde toplanıp merkeze sevk edilmeleri ve ihtiyaçlarının temini de dahildi (Kavânîn-i Osmaniyân, vrk. 49a-50a; Osmanlı Kanunnâmeleri, 1990, s. 123-124; Kanunnâme 1734, vrk. 36a-37a; MHM.d. 22, hk. 613). Yine onlardan devşirme uygulamasındaki uygunsuzlukların, suiistimallerin ve görevi kötüye kullanma gibi durumların tespitinin de istendiğini, daha önce ikaz edilmelerine rağmen devşirme kanunlarına mugayir hareketlere devam edenlerin teftişini ihtiva eden Mart 1638 tarihli bir emirden anlamaktayız (MHM. d. 88, hk. 307).

Devşirmelerin sonraki durumları sırasıyla, Türk üzerinde olma yani dil ve kültürünü öğrenmek için Türk çiftçi ailelerine verilme ve acemi oğlanlığıydı. Hem Türk üzerindeki oğlanların² hem de acemi oğlanlarının memleketlerinde veya görev mahallerindeki idarelerine müdahale hususunda kadınlar yetkiliydi.³

On yedinci yüzyıl başından itibaren yeniçeriliğin maaş/esâmî defterine kayıtlı olmakla bağının kalkmasıyla kimin yeniçeri veya acemi oğlanı olduğunun tespiti ehemmiyet kazandı. Yeniçerilik iddiasında bulunanların, yeniçeri ve kuloğlu olma zorlamasıyla karşılaşanların gerektiğinde dinlenmesi ve bunların durumlarının tescili mahkemelerde

² Mesela Ağustos 1571'de Türk üzerindeki kaçan ve memleketleri Dimetoka'ya dönen oğlanların yakalanıp gönderilmesi kadından istenmiş, (MHM. d. 12, hk. 982) Eylül 1578'de Bursa'da bir cinayete karışan Türk üzerindeki oğlanların tahkikatı Bursa kadısından istenmişti (MHM. d. 14, hk. 702; Altundağ, 1961, s. 350).

³ Temmuz 1571'de firar eden acemi oğlanlarının yakalanması Yanbolu kadısından istenmiştir (MHM. d. 14, hk. 1454). 15 Haziran 1610 tarihinde Mihaliç, Kirmasti, Gönen, Manyas ve Aydıncık kadınlarından buralarda bulunan acemi oğlanı ve Türk üzerindeki oğlanların inşa olunacak cami inşaatında istihdam için İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir (MHM. d. 79, hk. 649).

yapılırdı. Kadıların ellerinde o kazada yaşayan askerilerin ve reayanın kayıtları bulunduğundan kimin bu zümreler içinde olduğu bilinebilmekteydi. Dolayısıyla yeniçerilik iddiası bu kayıtlar üzerinden ve diğer yeniçerilerin şهادetiyle tespit edilirdi. Tabii benzer şekilde yeniçerilerin defterleri olan serdarlar da bu iddiaları mahkemeye taşıyabilirdi (Dıvrak, 2012, s. 107). Eylül 1660'ta Ankara'da yeniçeri serdarının yakaladığı Musa adlı bir kişi, kadı huzurunda yeniçeri olduğunu iddia etmiş, daha sonra bunu inkâr ederek İstanbul'a gidip birkaç ay karakullukçu olarak odalarda hizmet ettiğini anlatmıştı (Kaynak, 2001, s. 300). 1685 yılında Konya'da serdengeçti yeniçeri yazan bir ağa, bayrağına dâhil etmek istediği kuloğlu olmayan birinin itirazıyla karşılaşmış; babasının değil yeniçeri askerî sınıfa bile dahil olmadığını iddia etmesi ve mahkemeye şahit olarak çağırdığı yeniçerilerin onun kuloğlu olmadığına şهادetiyle sefere gitmekten kurtulmuştu (Güven, 2006, s. 227).

Yeniçerilerin sefer veya diğer görev mecburiyetlerine uymamaları sebebiyle yeniçerilikten çıkarılması uygulaması vardı. Taşradaki yeniçerilerin askerî zümreden atılmaları veya kendilerinin yeniçerilikten çıkmaları yaşadıkları yerlerdeki kadınlıklarca tescil edilirdi. Ağustos 1676'da Kayseri'de babasının odasında hizmette bulunmayan bir kuloğlu yeniçeri serdarının şهادetiyle reaya defterine kaydedilmiş; (Şahin, 2006, s. 120). 1741-42 yıllarında Çankırı'daki bazı kuloğulları ve yeniçeriler sefere gitmemek için mahkemede gönüllü olarak reaya olmayı kabul etmişlerdi (Gül, 2022, s. II/120).

On yedinci yüzyıl sonundan itibaren, kadılar yeniçerilik iddiası veya itirazı bakımından oldukça meşguldüler. Seferlere gidenlerin çoğu firar edip döndüğünden bunların tespiti ve yeniçeriliklerinin kabul edilmemesi için yeniçeri zabitlerinin yanı sıra kadılara da sürekli emirler verilmekteydi. Ayrıca harplerin bitmesinin hemen akabinde merkez vergi ödemedeki kaçınmayı azaltmanın yolunu da tıkamak üzere yeniçeriliğe müdahalelerde bulunur; gönderilen görevliler "sahih yeniçeri" olarak tespit ettiklerini kadı defterlerine yazarlardı. 1690 ve 1701 yılında bu şekilde müdahalede bulunduğu gibi 1794 Ekim'de sahiih, yani atadan deden yeniçeri olanlarla olmayanların ayrıştırılması için Anadolu ve Rumeli'ye ocaktan turnacıbaşılar gönderilmiş, sahiih yeniçeriler kadı defterlerine yeniden yazılmışlardı. (Gül, 2022: I/103-04, 160-61).

2.2. İdari ve Mali Görevleri

Kadılar hem payitahtta hem de taşrada yargılama dışındaki birtakım işlerini emirlerine verilen görevlilerle yaparlardı (Ortaylı, 1976, s. 97; Ortaylı, 1994, s.25-48; Kayakaçan, 1998, s. 42; Arık, 1997, s. 25; Pul, 2008, s. 217 vd; Erdoğan, 2014, s. 69 vd). İstanbul'da yeniçeri ağası iskân, imar, yolların-kaldırımların bakımı, esnaf düzeni gibi görevleri kadı nezaretinde yerine getirirdi (MHM.d. 132, hk. 274, 1020; MHM.d, 134, hk. 396; MHM.d, 150, hk. 206; MHM.d, 155, hk. 315; MHM.d, 163, hk. 34; AE.SMHD.I, 5287). Narh ve tartı aletleri teftişini yapan İstanbul kadısına yeniçeri ağası ve sürekli

Çardak kolluğunda görev yapan 56. bölük eşlik ederdi (TSMA, E. 797/39; MHM.d, 159, hk. 248; Topçular Kâtibi Tarihi, 2003, s. I/380; D’Ohsson, 1790, s. VII/319). Yeniçeri zabıtları ve serdarlarının olduğu yerlerde de benzer görevleri müştereken icra etmişlerdi. Bir “idareci” olarak kadınlar kalelerde yeniçerilerin her türlü durumlarıyla da ilgilenirdi.⁴

Yeniçerilerin büyük bir kısmının aileleriyle ve memleketleriyle münasebetleri vardı. Bundan mütevellit, geçici veya sürekli buldukları yerlerdeki idarecilerin onlarla alakalı mesuliyetleri doğmuştu. On altıncı yüzyılın son çeyreğine kadar taşrada bulunan yeniçeriler kadın defterlerine kaydedilerek bütün durumları takip edilmişti (Kanunnâme 1734: vrk. 44a-46a, 46a-48b; Yaşar, 1995, s. 35, 140). Bu dönemde yeniçerilerin taşrada fazlalaşmasıyla ortaya çıkan serdar ve zabıtlara bu tür görevleri devredildi. Ancak serdar ve zabıt olmayan yerlerde kadınların birinci dereceden mesuliyetleri devam etti. Ayrıca yeniçerilerin bir muhitte ikamet edip etmeyeceklerine ilişkin emirlerde serdarla yanında kadınlar da muhatap alınmaktaydı (MHM.d. 88, hk 165; MHM.d. 96, hk. 353).

Yeniçeri zabıt ve yasakçılarının tayin ve azilleri kadınlara gönderilen emirlerle yapılırdı. Yine serdarların görevlerini yerine getirmelerinden kadınlar mesul tutulurlardı (MHM.d. 75, hk. 296; MHM.d. 81, hk. 401; MHM.d. 200, hk. 9; MHM.d. 203, hk. 981; D.YNÇ, 207-164). Kadınlar ise serdarlık bulunmayan yerlerde ihdaslarını, serdarların değiştirilmeleri veya görevlerinin uzatılmasını, yetersizliklerinde yerlerine zabıt gönderilmesini merkezden isteyebilirlerdi.⁵ Tabii serdarların görevlerini ihmal etmeleri veya zorbalığa meyletmeleri durumundan kadınlar acil durumlarda kendileri de geçici serdar tayin edebilirlerdi. Bundan başka o muhitteki idareciler ve yeniçeriler usulsüzce kadınları serdar tayinine de zorlayabilmekteydi (MHM.d. 157, hk. 171; MHM.d. 182, hk. 403, 457).

Zabıtlar ve diğer bütün yeniçeriler üzerindeki bu yetki vasıtasıyla devlet, bir yandan onları kadın eliyle denetim altında tutmuşken yeniçeriliğin ehl-i örf denilen taşra idarecilerine bağılı olmaması vasfını da korumuştur.

Hususi vazifeleri olan bazı yeniçeriler ile alakalı kadınlara görev verilirdi ki bunlardan sürekli olanı avcılardı. Istranca Dağları’na her yıl baharda gidip güzün dönen 33. Sekbanların görevlerini eksiksiz yapır

⁴ Mesela 1760 yılında Kale-i Cedit’ten Rabat’a giden 23. sekbanların kalacak kışlalarının ve ağaları konağının olmaması durumunu kale ağası ve Kırım hanı yanında Kefe kadısı de merkeze bildirilmiştir (C.AS, 2872/1-4).

⁵ Ayandon’a yeni tayin edilen serdara mütegalibeden bazı kişiler görev yaptırmadığından Ekim 1793’te kadın ve ayandan duruma müdahil olmaları ve ona yardım etmeleri istenmişti (MHM.d. 200, hk. 9). Diğer bazı kayıtlar için bkz. MHM.d. 134, hk. 1100; MHM.d. 138, hk. 283, 516, 934; MHM.d. 147, hk. 317; MHM.d. 160, hk. 155; MHM.d. 163, hk. 483; MHM.d. 144, hk. 427. KLB.d, 14, s. 23-24; C.AS, 26007.

yapmadıklarını, görevlerinin başında bulunup bulunmadıklarını çevredeki kadılar merkeze bildirirdi (C.DH, 44; C.ZB, 1858).

Yeniçerilerin mali mükellefiyetlerinin tespiti, kaydı ve itiraz-ödememe hususlarından kaynaklı durumlar, doğrudan kadılar tarafından çözülmekteydi. Yeniçeriler, mükellef olmadıkları vergi talebine karşı mahkeme kayıtlarına başvurur ve talep edenlere karşı bu kayıtlara dayanarak askerî zümre mensubiyetini iler sürerler, vergileri ödemeye zorlandıklarında merkeze şikayetlerini kadılar aracılığıyla yaparlardı (MHM.d. 137, hk. 452). Buna karşılık ahali de onların vergi ve diğer mali yükümlüklere katılmamalarını kadılar aracılığıyla merkeze bildirirdi (İE, ŞKRT, 256; C.AS, 26685) Hem merkezde hem de taşrada yeniçerilerin iktisadi kaidelere aykırı, piyasa bozucu davranışları ve faaliyetlerine kadıların doğrudan veya verilen emirler üzerine müdahale ederdi. MHM.d. 29, hk. 324; MHM.d, 55, hk. 71, 151; MHM.d. 82, hk. 21; MHM.d, 116, hk. 1371; MHM.ZYL.d. 3, hk. 138). Yine usulünce ticaret yapmalarına müdahalenin önlenmesi de kadılardan isteniyordu.⁶

Görev mahallinin asayiş ve emniyetini sağlama mesuliyetinden kaynaklı olarak kadının, yeniçerilerle alakalı vazifelerinden birisi yeniçeri eşkıyalığıydı. Özellikle on sekizinci yüzyılda artan yeniçeri eşkıyalığı hem merkeze şikâyet hem de gelen emirleri yerine getirme bakımından kadıların işlerini artırmıştı. Kadılar doğrudan eşkıyalık yapan yeniçerilere müdahale etmesini serdarlardan isteyebilirdi.⁷ Serdarlar görevleriyle alakalı olarak yetki alanları dışındaki yerlere müdahale edebilmeleri için ise kadıların iznine muhtaçtı (AE.SMHD.I, 17186).

Kadının idari ve mali vasıflı diğer vazifesi, yeniçerilerin maaşları için tahsis edilen gelirleri tahsile giden çavuşların düzenli ve hızlı şekilde çalışmalarını sağlamaktı. İhmal ve gecikmelerde kadılar onları mahkemeye çağırıp durumu sorabilmekte, işlerini tamamladıklarını gösteren evrakı mühürlemekteydi. Ayrıca bunların görevlerini yaparken emniyet içinde seyahat yapmalarını sağlayacak tedbirlerin alınmasından, vasıtalarını teminden mesuldüler. Paranın ödenmesinden sorumluların zorlanması veya ikazı da kadılara yüklenirdi (Gül, 2022, s. II/254 vd).

Kadıların bahsedilen yetkileri ve mevki, taşra idarecileriyle veya kazadaki güçlü kişilerle münasebetleri bakımından oldukça ehemmiyetliydi çünkü tarafgirlikleri, mütegalibe/ayanlara destekleri onların merkezce tanınmasını kolaylaştırmaktaydı. Özellikle on sekizinci yüzyıldan itibaren ayanlık peşindeki yeniçeriler için bu durum fazlasıyla geçerliydi. Merkeze haklarında giden bir ihbar kadılar tarafından göz ardı edilebiliyor (MHM.d. 184, hk. 339) yahut talep veya zorlamayla aksi bir beyan gönderilebiliyordu

⁶ 1679'da Gemlik'te kendi evlerinde ekmek pişirip satan yeniçerilere ekmekçi esnafının müdahalesinin menî için kadıya emir verilmişti (MHM.d. 96, hk. 871).

⁷ Mesela 19 Mart 1720'de Manisa kadısı, serdardan 30-40 kişilik çeteleri olan Dolman Ali ve Cin Halil'in yakalanmasını istemişti (Uluçay, 1965, s. 123).

(MHM.d. 173, hk. 356; MHM.d. 175, hk. 146). Yine aynı dönemde kadıların yeniçeriler üzerindeki yetkisinin tesiri sadece itaatkâr olmaları durumunda geçerliydi. Merkezdeki isyanlarda yeniçerilerin kadı ve diğer ulema mensuplarını, hareketlerini meşrulaştıracak fetvaları vermeye zorlama ve onları istedikleri mekânlarda tutma şeklindeki zorbalıkları kaleler ve şehirler/kasabalar için de geçerliydi. Taşrada kadıların hapsedilmesi, kaleden kovulması ve mahkemelerinin basılması gibi durumlar nadir değildi. On sekizinci yüzyılda eşkıyalığın artmasıyla bahsedilen zorba tavırları daha da yaygınlaşmıştır.⁸ Tabii gücün tesiri sadece mağduriyet cihetinde değildi. Kadılar menfaatleri için kendi emirlerine tabi olan yeniçerilere dayanabiliyorlardı. Özellikle yeniçerilerin hâkimiyetindeki kalelerde onlarla ittifakları söz konusuydu ki bu yüzden sürgün edilen kadılar vardı (HAT, 24476; Ahmed Vâsıf Efendi, 2017, s. 636, 674).

2.3. Askerî Görevleri

Kadıların yeniçerilerle alakalı askerî vazifeleri (Kayakaçan, 1998, s. 79-84; Erdoğan, 2014: 71-74) de çok eski olmakla beraber zamanla daha genişlemişti. Bu mahiyette en temel vazife, memleketlerinde bulunan yeniçerilerin sefer sırasında hareket ettirilmesi idi. İlk dönemlerde taşrada muvakkaten bulunan yeniçerilerin İstanbul'a veya ortalarının bulunduğu yere sevklerinden, bunların defterlere kaydını yapan kadılar mesuldü. Mesela II. Murad döneminde Varna Savaşı için askerlere toplanmaları emredildiğinde kadılardan, diğer askerî zümrelerle beraber kazalarındaki yeniçerileri Edirne'ye göndermeleri istenmişti (Gazavât-ı Sultân Murâd, 1989, s. 43); Aralık 1551'de Anadolu, Karaman, Rum ve Rumeli eyaletleri kadılarına kadı defterlerine yazılı yeniçerileri sefer için hazır etmeleri emredilmişti (Yaşar, 1995, hk. 35). On altıncı yüzyılda da seferler döneminde kadıların yeniçerilerin İstanbul'a sevkleri hususunda sürekli emirler gitmekteydi (MHM.d. 6, hk. 697, 702; MHM.d. 21, hk. 381; MHM.d. 24, hk. 179; MHM.d. 44, hk. 51). Serdarlık ihdas edilse de taşradakilerin sefere götürülmesi hususunda kadıların görevleri sona ermedi, aksine yeniçerilerin taşraya daha fazla yayılmasıyla çeşitlendi. Kadılar on yedinci yüzyıldan itibaren baştan sona bütün sefer muamelelerinin içindeydiler. Sefere gideceklerle alakalı emirler onlara hitaben gönderilir, emirlerin ilan ve tebliği onlar tarafından yerine getirilirdi. Sefer emirlerini getiren çavuşların görevlerini hakkıyla yaptığına

⁸ Mesela Şubat 1772'de Niğbolu'da İbrahim adlı bir yeniçerinin sebep olduğu karışıklık yüzünden naip kaleden kaçıp Rusçuk'a sığınmak zorunda kaldı (MHM.d. 169, hk. 226). On yıl boyunca Sima kazası serdarlığı yapan Halil adlı bir yeniçeri voyvodayla ittifak ederek kadıların korkutup kendi zorbalıklarına uydurdukları için Kasım 1730'da haklarında tahkikat yapılmıştı (KLB. d. 927, s. 35). 1760'ta 500 kişilik çetenin Koçhisar ve çevresindeki kasabalara saldırısında kadıyı da hapsedmişlerdi (MHM.d. 162, hk. 180). Nisan 1764'te Kastamonu'da serdarı alemdar Mustafa, birkaç adamıyla mahkemeyi basmış ve kurşunlamış, naip Seyyid Mehmed'den 150 kuruşunu istemiş, verinceye kadar serbest bırakmamıştı (KLB.d.14, s. 304). 1780 yılında Midilli'de birkaç yeniçerinin saldırısından diğer idareciler yanında naip de nasibini almış; mahkeme basılmış kendisi hapsedilmişti (MHM.d. 176, hk. 776).

ve sefer ilanının halka bildirildiğine ilişkin belgeyi düzenleyerek merkeze gönderirlerdi. Sefer ilanından sonra askerin sevk işlemleri başlar ve görevlileri gelirdi; bunların işlemleri de kadı tarafından denetlenir ve merkeze bildirilirdi. Ayrıca kadınlar kendi kazalarından ne kadar kişinin sefere gittiğini isimleriyle defter halinde merkeze gönderirlerdi. Kimin yeniçeri olduğu seferler sırasında daha fazla ehemmiyet kazandığından bir taraftan serdar ve serdengeçti bayraklarına yazılarak yeniçeri olmak isteyenler diğer taraftan yeniçeri olduğu halde seferden kaçanların tespiti gerekmekteydi. Tespitler, serdarlar yanında defterlerine başvuru kadılarına aitti. Kimin ne zaman gideceğinin sıralamasını yaparlardı ki mesela 30 Temmuz 1773 tarihli Pravadi kadısının tuttuğu sicilde yeniçeri ve diğer sınıf askerler üçe taksim edilmiş, yıl içinde birbirlerini takiben cepheye gitmişlerdi (Gül, 2022, s. I/112).

Kadılar yeniçerileri sefere götürecek serdengeçti ağalarının seçilmesine müdahillerken zamanında cepheye gitmeyen veya gitme niyetinde olmayan serdarların harekete geçmelerini de sağlardı. Bütün bu işlemleri ihtiva eden ocak görevlileri tarafından düzenlenen defterlerde kadınların mühürleri de vardır (C.AS, 23153; MHM.d. 133, hk. 1329; MHM.d. 151, hk.173-175; AE.SMST.III, 16078; MHM.d. 140, hk. 50; MHM.d. 144, hk. 282; MHM.d. 211, hk. 475). Sefere gidecek yeniçerilerin belirlenmesi dışında her zaman seferle mükellef olan zabıt, serdengeçti ağaları ve alemdarların muafiyetlerinin aracılığını da yapmaktaydılar. Ağa ve alemdarların gösterdikleri mazeretler veya üstlendikleri diğer görevler, kadınlar aracılığıyla ocağa sunulur ve ferman talep edilirdi. Fermanlar kadılarına gönderilir ve o kişilerin zorlamaları sağlanırdı (Gül, 2022, s. II/85 vd). Yine daha evvel haklarınca cezalandırma fermaları verilen eşkıyaların harpler sırasında affedilmeleri emirleri de kadılarına giderdi.⁹

Kadıların seferlerle alakalı diğer bir vazifesi cephelere giden yeniçerilerin ihtiyaçlarının sağlanmasıydı. Cepheye sevk edilen serdengeçti bayraklarının, İstanbul'dan veya kalelerden hareket ettirilen ortaların barınma, yiyecek ve nakliye hayvanları geçtikleri muhitlerdeki ahali tarafından temin edilirdi. Bunların emirleri kadılarına gönderilir ve temini hususunda bilgilendirilirdi. Sefer emriyle iskelelerin bulunduğu yerlerdeki kadılarına da diğer görevlilerle beraber emir giderdi; nakiller sonrasında ocak görevlileri ve kadınlar ne kadar asker gönderildiğini merkeze bildirirlerdi. Tabii yeniçerilerin sefere giderken sebep oldukları durumlara müdahale ederler ve icabında merkeze bildirirlerdi. 1771 yılında gemiyle cepheye giden yeniçeriler fırtına yüzünden Mankalya Limanı'na sığınmak zorunda kalmışlardı. Kadı, bilirkişiyle yaptığı teftişte geminin nakle mümkün olmadığını tespit etmiş ve orduya bildirmişti. Bayrak neferlerinin nakli için yeni gemi gönderilmişti (Gül, 2022, s. II/132, 346).

⁹ Mesela 1774'te hakkında ferman olan 72. cemaatten İsmail, bu yıl yapılan savaşlarda kahramanlık gösterdiği sebep gösterilecek yeniçeri ağasının talebiyle affedilmiş ve kadıdan onun memleketine dönmesine mâni olmaması istenmişti (MHM.d, 169, hk. 140).

Seferlerde bütün ordulara kadılar tayin edilirdi ki yargılamalar dışında yeniçerilerin ve diğer sınıf askerlerin meseleleriyle de ilgilenir, harple alakalı kararların alınmasına dahil olurlardı. Mesela 1737’de Kefe ordusunda yeniçeriler arasındaki kavga ordu kadısı Numan Efendi’nin müdahalesi ve aralarını bulmasıyla giderilmişti (Ebû Sehl Nu’mân Efendi, 1999, s. 38-43). Kalelerdeki kadılar ise harpler döneminde kalenin müdafaası veya teslimi hususunda karar alabilirlerdi. Mesela kuşatma altındaki Kili 2 Eylül 1770’te kale, kadı efendinin fetvasıyla Ruslara teslim edilmişti (Gök, 2007, hk. 919-92).

Askerî zümre mensubiyetinden kaynaklı olarak yeniçerilerin terekelerinin zaptı ve merkeze sevki hususunda kadıların mesuliyeti. Zaten serdarlık ihdasından önce bu vazife doğrudan onlara aitti. 1513 yılında olduğu gibi kendilerine yeniçeri terekeleriyle alakalı emirler gönderilmekteydi (Osmanlı Kanunnâmeleri, 1991, s. 152). Serdarlık ihdasından sonra ölen yeniçerilerin terekeleri kadı defterlerine kaydedilmiş, sonra satılmış ve merkeze gidecekse saklanmıştı. İhmaller sebebiyle çok sık şekilde bu defterlerin teftişi için ocaktan görevliler gider, kadılar da ikaz edilirdi (MHM.d. 145, hk. 529; MHM.d. 164, hk. 223-225; MHM.d. 202, hk. 1278-82. MHM.d. 234, hk. 450).

2.4. Yargı

Giriş kısmında temas edildiği gibi kadının temel vazifesi olan yargılamaya, askerî zümre ve dolayısıyla yeniçeriler de dâhildi. Yetki, yeniçerilerin ocak iç düzeni dışında, kendi aralarındaki meseleleri ve diğer kesimlerle olan münasebetleri¹⁰ de kapsamaktaydı. Konu bakımından da sınırlama yoktu; ticari, mali, şahsi ve cezai durumlarıyla alakalı bütün hususlar yetki dahilindeydi ki yeniçeriler ürünlerinin bedelini alamama, alacaklarını tahsil edememe gibi durumlarda divana ve kadı mahkemelerine şikâyet için başvururlardı (MHM.d. 118, hk. 943; AHK.İS.d. 1, s. 196; AHK.HL. d. 1, s. 128). Yeniçerilerin terekeleriyle alakalı davaları da kadılar dinlerdi (MHM.d. 95, hk. 67).

Kadının yeniçerilerle alakalı yargı görevi esasen ceza yargılaması noktasında hususiyet göstermektedir. Çünkü yeniçerilerin davalı durumda olmaları reaya ile farklılık arz etmekteyken diğer kapıkulları gibi gözüaltına alınmaları ve yargılanma sonrasında cezalandırılmaları hususi kaidelere tabiydi. Yeniçerilerin cezalandırılmaları suçlarına bağlı olarak iki yolla olurdu. Payitahtta yahut sefer sırasında yeniçeriler; cürmü meşhut halinde, görevlerini terk ve düzenleri ile alakalı yasakları ihlallerinde ve siyasi suçlarında mahkemeye sevk edilmeden, sultanın “kulları” üzerindeki yetkisine dayanarak doğrudan fermanla cezalandırılırdı.¹¹ Yani suçun tespiti

¹⁰ 1580 yılında bir yeniçeri ve reaya arasındaki dava için bkz. MHM.d. 43, hk. 239.

¹¹ 22 Kasım 1601’de kışlarına fahişe getiren iki yeniçeri, zabıtlarının bildirmesiyle hemen ferman çıkarılıp öldürülmüştü (MAD.d. 18155, s. 28). 21 Ağustos 1812 günü Beşiktaşlı Arabacı İbrahim saray ağlarından birine hakaret etmiş, ikaz ettiklerinde

veya işlendiği kanaatinin kesinliğine dayanılarak, özellikle asayiş ihlal edenlere ve iktidar için tehlikeli addedilenlere ceza verilirdi. Cezalandırılmanın bu şekli, bahsedilen sebepler durumunda kalelerde ve yaşadıkları diğer yerler için de geçerliydi. Kalelerde ve kazalarda zabıtlarınca veya diğer yetkililerce gözaltına alınan yeniçeriler hakkında, haberdar edilen merkezden açık veya gizli ferman gelmesi durumunda infazları yapılırdı yahut merkeze gönderilirdi. Özellikle ocağın son döneminde gizlice gönderilen fermanlarla öldürülen yeniçeriler oldukça fazlaydı.¹²

Yeniçeriler bahsedilen durumlar dışında tutuklu veya tutuksuz şekilde mahkemelerde yargılanırdı. Taşrada bulunanlar merkeze sevk edilirdi ancak eşkıyalık ve ahlaksızlık gibi açıkça ocaktan atılmalarını gerektiren fiilleri işlediklerinde önce defterlerden kayıtları silinirdi; böylece yargılanmaları yeniçeri olarak yapılmazdı. Bunların suçlarıyla alakalı teftişler ise o mahaldeki idarecilerce yapılırdı.¹³ Bu usul yeniçerilikteki dönüşümle beraber bazı değişiklikler gösterdi. On yedinci yüzyılın ilk çeyreği içinde gelişen uygulamayla -her ne kadar yeniçeri zümresinden atılma bazı durumlarda kullanılsa da- esâmînin silinmesiyle yeniçerilikten atılma kalktı hatta esâmî silme diğer cezalarla birlikte verilen ayrı bir müeyyide oldu (D.YNÇ, 60-131; MHM.d, 134, hk. 1110-11-1114-15; SABH.I, 10255). Dolayısıyla onlar artık hangi suçu işlerse işlesinler yeniçeri olarak yargılandılar.

Yeniçerilerin suç veya kabahatleri durumunda mahkemelerde yargılanmaları kayıtlarda “marifet-i şer” ifadesiyle gösterilmekteydi (MHM.d, 153, hk. 1214). Yargılama süreci şikâyetle veya suçüstü yakalanmalarıyla başlardı. Eşkıyalık veya benzeri faaliyetlerle kamu düzenini bozan yeniçeriler hakkında şikâyet en fazla kadılar aracılığıyla yapılırdı. Eşkıyaların faaliyetleri çok geniş alana sirayet ettiğinden şikâyetler birkaç kazanın kadısı tarafından yapılırdı (MHM.d, 147, hk. 275). Kadılar, arzlarında yeniçeri hakkında bütün ahalinin şikâyeti olduğunu belirtir, henüz yargılanmamış olsalar bile kişinin cezalandırılması hakkında düşüncelerini beyan edebilirlerdi. Sadece ölüm değil kalebent veya sürgün cezalarını da gösterirlerdi hatta varsa müftülerin idama ilişkin fetvalarını eklerlerdi.¹⁴

kolundaki 25. bölüğün damgasını göstermişti. Haberdar olan padişah hemen idam emrini vermişti (Hafız Hızır İlyas Ağa, 2011, s. 16).

¹² Bu tür cezalandırmalar bahsedilen döneme ait Ahkâm, Kalebent ve Mühimme-i Mektûme defterlerinde görülebilir.

¹³ Şubat 1573'te, Sapanca'da eşkıyalık yapan üç kişi yeniçerilikten atıldıklarından yeniçeridir diye tereddüt edilmeden cezalandırılmaları kadıdan istenmişti (MHM.d, 64, hk. 555); 23 Kasım 1601 tarihli Batum'da eşkıyalık yapan yeniçeriler için gönderilen emirde, onların yeniçerilikle alakalarının olmadığı bildirilmiştir (KK.d, 70, s. 584). 1578 yılında Rize'de diğer bir yeniçeri öldüren ve İstanbul'a kaçan Ali tahkikat için buraya gönderilmiş ve teftiş işi sancakbeyine verilmişti (MHM.d, 35, hk. 9). Ayrıca bkz. MHM.d, 85, hk. 111.

¹⁴ Eylül 1742'de Siroz'da Camgöz Ali, Hüseyin, Küçük Ömer adlı üç yeniçerinin uzun yıllardır eşkıyalık yaptıkları, birçok suç işledikleri ve en son bir zimminin evine girip yaraladıkları ve karısını kaçırpı tecavüz ettikleri hususunda bütün ahalinin

Şikâyet üzerine yargılama sürecinin başlaması¹⁵ -icabında kalebent edilmeleri yani tutuklu yargılanmaları- için ferman verilirken (KLB.d. 44, s. 60; C.DH, 11572; KLB.d. 14, s. 68, 135, 365; C.ZB, 1676; KLB.d. 43, s. 29; C.ZB, 252; AE.SMST.III, 5166, 5168) taşradaki görevlilerin başa gelemeyeceği bir durum söz konusu olduğunda ocaktan mübaşir gönderilirdi. Görevlendirmede mübaşirin yaptığı tahkikatın neticesi ve kadının hükmünün İstanbul'a ulaştırılması, bunlara dayanılarak verilecek emre göre davranmaları da istenirdi (MHM.d. 158, hk. 593; MHM.d. 166, hk. 234, 361). Eşkîya yeniçerilerin suç teşkil eden faaliyetleri devamlı olduğundan ve haklarında daha önce verilmiş hüküm bulunduğundan ilgili muhitteki idarecilere suçlunun yakalandığında cezasının infazı yetkisi verilirdi.¹⁶

Sanık yeniçeriler ancak diğer bir yeniçeri tarafından gözaltına alınabilir ve yargılama sürecinde hapsedilebilirdi. Merkezde yargılamada yeniçeri ağasının hapsinde veya sadrazam dairesindeki muhızır hapsinde tutulurlardı. Taşrada yeniçeri zabıt ve serdarları tayinlerinin bir sebebi de onların yargılamalarına ve gözaltına alınmalarına vasıta olmalarıydı.¹⁷

şikâyetini ihtiva eden kadı Mevlâna Abdulhalim'in arzında, bunların katledilmelerinin siyaseten meşru olduğu kanaati bildirmişti (MHM.d. 149, hk. 202). Eylül 1760'da Karasu kazasında eşkıya Molla Hasan'ın "hayatta kalmasının ahaliye büyük zulüm ve zarar olacağı" ahali tarafından bildirilip emr-i şerif talep edildiğinden öldürülmesi emri verilmişti (MHM.d. 162, hk. 192). Haziran 1772'de Rusçuk'ta eşkıyalık yapan 10. bölükten Muamelecioğlu İbrahim ve 42. bölükten Mustafa Ağa müfsit ve etrafına eşkıya topladığı suçlamalarıyla şikâyet edilmiş, haklarında tahkikat yapılması istenmekle beraber kendilerinin "vücutlarının izalesi gereken kişiler" olduğu yönünde kadı tarafından bilgi verilmiştir (MHM.d. 169, hk. 482). 31 Mart 1774 tarihli Bolu kadısının şikâyetinde, eşkıyalık yapan serdengeçti ağası ve avenelerinin öldürülmesi gereken kişiler olduğu bildirilmiştir (C.AS, 9959). Fetva eklenmesi için on altıncı dipnota bakınız. Diğer misaller için ise bkz. MHM.d. 161, hk. 129; AE.SMST.III, 3068.

¹⁵ Osmanlı mahkemelerinde ceza yargılaması için bkz. Atalay, 2007, s. 239-272.

¹⁶ 1772'de Tırnovi kazasında bazı yeniçeriler sefere gitmediği gibi eşkıyalık yapıp halkın canına ve mallarına kastedip halka korku saldıklarından şikâyet edilmiş ve müftünün haklarında verdiği idam fetvası eklenmişti. Mübaşir gönderilmiş ve yakalanıp öldürülmeleri emredilmişti (MHM.d.169, hk. 206).

¹⁷ Genel kaide bu olmakla birlikte buldukları her yerde yeniçeri zabiti olmadığından ve hareketlerine mâni olunması gerektiğinde onlara tutuklanabilir ve hapsedilirdi. İmtiyaz ehli örf tarafından da ihmal edildiğinde yeniçerilerin şikâyetleri üzerine sık sık emirler çıkarılırdı. Mesela Temmuz 1664 tarihinde Kula serdarı merkeze şikâyetinde yeniçeri ve kuloğullarının mahkemeye sevkleri serdar eliyle yapılırken sancakbeyi adamlarının müdahale ettiklerini bildirmişti (MHM.d, 95, hk. 5). 13 Aralık 1697'de Anadolu'ya gönderilen bir emirde, yeniçeri serdarlarının, buldukları kazalardaki yeniçerilerin bir töhmet altında kaldıklarında mahkemece cezaları verdirilmek üzere görevlendirildikleri, diğer görevlerinin yeniçerileri bir suçla alakalı yakaladıklarında hemen zabıtlarına teslim etmeleri bu hususta uyulması gereken kuralların tespit edildiği anlatılmaktadır (MHM.d, 110, hk. 809). Mayıs 1783'te Amasya'da yeniçeri ve kuloğullarının zabıtları hapsine verilmeyip tomruklarda tutulması merkeze şikâyet edilmişti (MHM.d, 181, hk. 533). Eylül 1687'de Halep'te

Kalelerde gözaltılarını kale zabitlerine ait hapislerde geçirirlerdi. İstanbul'a sevkleri tutuklu olarak, ocaktan çavuşlar veya diğer üst rütbeli zabıtlar tarafından yapılmaktaydı (MHM.d, 155, hk. 413).¹⁸ Tabii yakalanamadıkları için mahkemeye çıkarılamayanlar hakkında da tespit yapılabilmekte ve karar verilebilmekteydi (MHM.d, 96, hk. 420; AHK.İS.d, 7, s. 245). Mübaşirlerden başka kadılar, davaları için teftiş yaptırmakta ve gerekli delilleri toplatmaktaydı.¹⁹ Kazalardaki davalara serdar ve diğer yeniçeriler suhûdul-hal olarak katılmaktaydı.

Yer yönünden yetkiye bakarsak yeniçerilerin davaları merkezde divan, kazasker divanı ve diğer kadı mahkemelerinde görülürdü. Yani İstanbul'daki davalar bizzat sadrazam,²⁰ kazaskerler ve diğer kadılar tarafından dinlenirdi (MHM.d. 82, hk. 253; AHKA.d, 7, s. 131. D'Ohsson, 1790, s. VII/351-353). İstanbul'a yakın yerlerde işlenen suçlar ve ihtilafların davaları da İstanbul'da divanda görülebilmekteydi (MHM.d. 133, hk. 124; MHM.d. 151, hk. 529; MHM. d. 155, hk. 155; MHM.d, 159, hk. 841; AHKA.d, 7, s. 133). Taşrada bulunan yeniçeriler için yetki kaza mahkemelerininde ki yargılama suçun işlendiği yerde yapılmaktaydı.²¹ Ancak

yeniçerileri hapseden ve onları rencide eden gümrük emini ikaz edilmişti (MHM.d, 184, hk. 397).

¹⁸ 1591 yılında taşrada eşkıyalık yapanları yakalayıp İstanbul'a getirmek üzere ocaktan bir çorbacı gönderilmiş, zincirlerle İstanbul'a götürdüğünden aşağılandıklarını iddia eden yeniçeriler divanda huzursuzluk çıkarmışlar ve bazı azillere sebep olmuşlardı. (Selânikî, 1999, s. I/230). Sonrasında benzer uygulamalar vardı ki on sekizinci yüzyılın başına ait bir kayıta Çirmen sancakbeyi tarafından yakalanan iki yeniçerinin "der zincir edildiği" anlatılmaktadır (D.YNÇ, 51-28).

¹⁹ 1742 yılında 24. bölükten Abdullah, Şile sakini Emetullah adlı kadının kocasını öldürdüğü iddiasıyla tutuklu olarak yargılanmış, kadın iddiasını ispat edemediğinden salıverilmesi için mahkeme karar verilmişti (Koşar, 1998, s. 225). 1746'da Karamürsel Delidere adlı köyde vilayet ayanı olan Tosun Mehmed Ağa, sebep olduğu bir ölüm hakkında mahkemenin keşif yapmasına mâni olmuş, maktulün babasını işin üzerine gitmemesi için tehdit etmiş, mahkemeye götürmek isteyen serdara karşı gelerek küfürler etmişti. Ocaktan giden bir görevli eliyle yargılanmak üzere İstanbul'a getirilmesi istenmişti (AHK.İS.d, 2, s. 134).

²⁰ 1729 yılında divanda yargılanırken haksız bulunduğu için edepsizlik yapan bir yeniçeri Bozcaada'ya kapatılmış ve sekiz ay sonra memleketine gitmek şartıyla serbest bırakılmıştı (AE.SAMD.III, 19549). Aydıncık'ta ayan Hacı Abdullah bir kadınla olan meselesi yüzünden divana çağrılrsa da uhdesinden mukataa olduğunu bahane edip görevlilere direnmişti. Eylül 1760'da yeni bir emirle ocaktan bir görevli gönderilmiş ve mutlaka getirilmesi emredilmişti (BOA, MHM.d. 162, hk. 33). Divana çağrılan bazı yeniçeriler hakkında şu kayıtlara da bakılabilir. MHM.d, 84, hk. 232; MHM.d. 85, hk. 637.

²¹ Kasım 1745'te İnebolu'da kale erlerinden birisinin kardeşini öldüren 25. bölükten Kara Mustafa İstanbul'a kaçmıştı. Maktulün kardeşi onu takip ederek İstanbul'da yakalatıp ağa hapsine attırmıştı. İstanbul kadısı huzurunda dava görülse de şahitlere ihtiyaç olunması ancak onların gelmemek istememesi üzerine suçun işlendiği kazada yargılama yapılmasına karar ve suçü sabitse öldürülmesine ferman verilmişti (AHKA.d. 7, s. 142).

başka kazaların yetkisine giren bir suçta yeniçeriler davanın görüleceği mahkemeye gönderilirlerdi (MHM. d. 155, hk. 69). On yedinci yüzyıl ortasına kadar çoğunluğu kendi aralarındaki ihtilaflarda olmak üzere çok uzak bölgelerden yargılanmak üzere yeniçeri ve kuloğulları İstanbul'a gönderilmişti (Tataroğlu, 2015, s. 327, 407-408, 410, 747; Çoraman, 2011, s. 100; MHM.d, 84, hk. 232; MHM.d, 85, hk. 209, 637; MHM.d. 88, hk. 8, 262; MHM.d, 93, hk. 7, 58). On sekizinci yüzyılda da uzak bölgelerden merkeze sevk edilenler vardı (MHM.d, 134, hk. 512: Karacaoğlu, 2008, s. 378; MHM.d, 159, hk. 407. Bunun sebepleri, kaza mahkemelerinde yargılanmalarının mümkün olmaması ve mağdurların adil yargılama yapılmayacağına dair kanaatleriydi.²² Taşrada daha çok sıkıntılı bazı davalar ise beylerbeyi/vali divanında görülürdü.²³ Kalelerde görevli veya kayıtlı yeniçerilerin yargılanmasında yetki ise buralardaki mahkemelere aitti.

²² İzmit'te eşkiyadan 4 yeniçerinin daha önce idarecilerce yakalanması emredilmişken başarısız olduğundan Ocak 1712'de İstanbul'dan küçükçavuş gönderilmişti. Oradaki mahkemede davaları görüldükten sonra sicillerle beraber İstanbul'a getirilmeleri emredilmişti (MHM.d. 118, hk. 945). 1745'te Akçaşar'da iki oğlunu öldürüp para ve eşyalarını gasp eden İbrahim adlı yeniçeri hakkında şikâyetle bulunan Ayşe adlı kadın, onun kazada yargılanmasının mümkün olmadığından davasının İstanbul'a görülmesini istemişti. Gönderilen mübaşire yakalayıp İstanbul'a getirmesi emredilmişti (AHKA.d, 7, s. 150). Edirne'de bir seyyid Mayıs 1745'te babasının sekiz sene evvel verdiği 10.000 kuruşu, alacaklısı bir yeniçeriden istediğinde alamadığı gibi kendisine şiddetle muamele ettiğinden şikâyetle bulunmuştu. Yeniçerinin İstanbul'a nakli için Edirne ağasına ve kadıya emir verilmişti (AHK.İS.d. 1, s. 291). 1758 Şubat'ında Taraklıborlu'da bir bayraktar ve 25 adamı halkın evlerini basma ve kendilerini dövme yüzünden şikâyet edilmişlerdi. Kaza mahkemesine çıkarılmazlarsa yakalanıp İstanbul'da divanda yargılanmaları için gönderilmeleri emri verilmişti. (AE.SMST.III, 3355).

²³ Eylül 1711'de orduya gelip değirmen işletmesine mâni olan diğer bir değirmenciye şikâyet eden Şaban oğlu Mehmed adlı yeniçerinin meselesini halletmesi için Özi valisine emir verilmişti (MHM.d. 118, hk. 488). Antakya'da uzun müddet zabıtlık yapan ayan turnacıbaşı Kara İbrahim Ağa hakkında kadınlar ve ahali birçok kere arz ve mahzarlar vermelerine rağmen şikâyetlerde tutarlılık olmadığından herhangi bir soruşturma açılmamıştı. 1763 Ağustos'ta Halep valisinden tarafları divana toplayıp olayı araştırması ve İbrahim Ağa'nın insanları rahatsız etmemesi hususunda ikaz etmesi istenmişti (MHM.d, 163, hk. 480). 1755'de Eğriboz'da bir yeniçerinin yargılanması büyük mesele halini almıştı. Burada sakin Ömer adlı yeniçeri, ahalden zorla senetle on iki kese akçe aldığı için şikâyet edilmiş, mahkemede yargılama yapılmış, karar verilmese de Menekşe Kalesi'nde hapsedilmişti. Tekrar mahkemeye çıkarıldığında duruşmaya katılan beş yüz kişi karşısında iddiaları reddedip "benim bu durumdan haberim yoktur" deyince tahrik olan yetmiş kişi üstüne saldırmış ve mahkeme dağıtılmıştı. Hiç kimse ondan alacağını ispat edemeyince kendisine iftira ettiklerini iddia etmişti. Eğriboz ağasının tekrar mahkemeye getirmesiyle görülen davada bazı yeniçeriler de hakkında şikâyetçi olmalarına rağmen yine dava görülememiş, yargılamanın emniyeti için Eğriboz muhafızı Ahmed Paşa'nın divanında görülmesine karar verilmişti (MHM.d, 157, hk. 456).

Sadrazam veya serasker ordularının her birinde ordu kadısı varken yine hem cephede sadrazam hem de seraskerlerin divanlarında dava görülürdü. Bu yüzden yakın yerlerdeki davalar yanında merkeze de görüşülecek bazı davalar ordulara yönlendirilmekteydi.²⁴ Yeniçerilerin mağdur oldukları durumlar haller için de geçerliydi ki merkeze yaptıkları bazı başvurular ordu kadısı veya serasker divanına havale edilirdi.²⁵

Mübaşirlerin tahkikatları ve kadının yargılamaya ilişkin sicillerin neticesine göre ceza ihtiva eden ferman verilirdi (Tatar, 1998, s. 246-248. MHM.d. 159, hk. 407; KLB.d. 14, s. 23-24; MHM.d. 152, hk. 1516). Ferman orduda serasker tarafından da veriliyordu.

Genel çerçeve bu olmakla birlikte fermana ihtiyaç duyulmayan bazı cezalar mahkemede verilebilmekteydi. Bunlar disiplin cezası olarak zabıtların icra ettiği dayanın yerine geçen tazir cezasıydı ki mahkeme kararına ihtiyaç olmadan serdar ve zabıtlar bu cezayı uygulayabilirdi (C.AS, 1518). Şikâyetle mahkemeye başvurulduğunda bu şekilde bir cezaya hükmedilebiliyordu (Atmaca, 1996, s. 206-207, 265). Yine yeniçeriler için sürgün cezası merkezden verilen bir karardı. Ancak bu kararın alınmasını sağlayan malumatlar veya şikâyetler daha çok kadılar tarafından yönlendirilmekteydi.

Kadıların yargılama vazifesi, cezanın infazı ve kaldırılması durumlarıyla devam ediyordu. Cezalar mahkemeler ve emir giden zabıtlarce tebliğ edilirdi. Yeniçerilerin taşrada ölüm cezaları zabıtları tarafından kadı nezaretinde yapılıyordu.²⁶ Sürgün edilen veya hapsedilenlerden cezalarını çekenlerin memleketlerine dönmelerinin müsaadesinin muhatabı da kadılardı. Diğer taraftan şikâyetlerin geri alınması, cezaların iptali ve af hususlarında da kadıların görüşleri en esaslı dayanaktı. Sürgün cezası verilenler, bir müddet sonra daha çok ahalinin talebiyle ve kadının merkeze bildirilmesi ile affediliyordu.²⁷ Tahkikat yapılırken kalebent edilenler de merkezden resen

²⁴ Ağustos 1772'de hasımlarıyla yüzleştirilmek üzere orduya çağrılan altı yeniçeri çavuşlar eliyle Böğürdelen'den istenmişti (MHM.d, 172, hk. 89). Ağustos 1773'te Balçık'ta ahaliye zulüm eden on yeniçerinin yakalanıp orduya götürülmesi için küçük çavuş gönderilmişti (MHM.d, 172, hk. 472).

²⁵ Mesela 94. cemaatten Abbas adlı yeniçeri kendisi esir iken oğluna zulmeden ve döverek öldüren, paralarına ve eşyalarına el koyan bacanağını şikâyet etmiş, Haziran 1743'te şark ordusu seraskeri ve ordu kadısından şikâyeti incelemeleri istenmişti (Kul, 2011, s. 165).

²⁶ 1689'da Çorlu'da bir imamın oğlunu öldüren Ahmed Beşe hakkında yargılama yapılmış, imam kadı arzı ve hüccetle divana başvurmuştu. İstanbul'dan ölüm fermanı verildiğinde tebliğ için yeniçeri mahkemeye geldiğinde karar okunurken, kısas zabıt eliyle icrası gerekirken, birden Ahmed Beşe'nin üstüne saldırarak elindeki bıçakla öldürmüştü (Üsküdarî Abdullah Efendi, 2017, s. I/241-242).

²⁷ Mesela 1774'te hakkında ferman olan 72. cemaatten İsmail bu yıl yapılan savaşlarda kahramanlık gösterdiği sebep gösterilecek yeniçeri ağasının talebiyle affedildi ve kadıdan onun memleketine dönmesine mâni olmaması istendi (MHM.d, 169, hk. 140); 1773 yılında İzmir'de nizamı bozduklarından bir haseki emeklisiyle bir serdengeçti ağası, teftişe giden kulkethüdası Halil'in bildirmesiyle Midilli'ye

kadırlara yazılan emirle serbest bırakılıyordu (MHM.d, 108, hk. 1033; KLB. d. 44, s. 198, 266, 272; İE, ŞKRT. 658; MHM.d, 201, hk. 180).

Zararları tazmin veya suçlarını ikrar ederek mahkemenin işini kolaylaştıranlar olsa bile (Çalışkan, 1993: 92) taşrada ve kalelerde yeniçerilerin yargılanmaları büyük meseleydi. Şikâyet üzerine gönderilen mübaşirlerden veya emir verilenlerden suçluların yakalanması, mahkemeye çıkarılıp suçlarına göre cezalandırılmasının sağlanması merkezden ısrarla istense de (MHM. d, 147, hk. 1472; MHM.d, 161, hk. 1090; MHM.d, 167, hk. 477) özellikle mütegalibe ve eşkıya yeniçeriler, mübaşirlerin çalışmasına mâni olurlar, mahkemeye çıkarılmaya direnirlerdi. Yargılamayı engellemek için hem kendilerinin hem de adamlarının mahkemeyi basmaya kadar varacak müdahaleleri çoktu.²⁸ Taşrada olanların İstanbul'a kaçması yahut İstanbul'da suç işleyenlerin memleketlerine veya merkezin fazla sözünün geçmediği kalelere sığınmaları oldukça yaygındı (KLB.d. 14, s. 130; MHM.d, 150, hk. 1065; AHKA.d, 7, s. 142). Bu yüzden gıyaben yargılama ve cezaların infaz edilememe nispeti yüksekti. On sekizinci yüzyılda yeniçerilerin yargılanamamaları ve suçlarının devamına mâni olunamamasından kaynaklı olarak söz alma, kefil tutma ve bunu bir para cezasına bağlama uygulaması oldukça yaygındı (KLB.d, 16, s. 102; MHM.d, 153, hk. 656; MHM.d, 161, hk. 332; MHM.d, 148, hk. 909).

Diğer taraftan kadınların yeniçerilerle sıkı münasebeti veya tarafgirliği de yargılanamama ve korunma bakımından tesir edebilmekteydi.²⁹ Özellikle

sürülmüşlerdi. Şubat 1774'te bunlar kadının bildirmesiyle affedilmişlerdi (MHM.d. 172, hk. 612). 1776 yılında Bolu Samakov'da hapsedilen bazı kişilerin serbest bırakılmalarını kadı yazmıştı (MHM.d. 173, hk. 356).

²⁸ 1717'de Aksaray'da Bektaşoğlu Kara Mustafa adlı yeniçeri ve beraberindeki yüz elli kişi, yargılanacak yeniçerileri kurtarmak için mahkemeyi basmışlar, halka saldırmışlardı (MHM.d, 124, hk. 188). 1725 Mayıs'ta, Antep'te yeniçeriler sefere giderken şehri birbirine katmışlardı. Tüccarların mallarını yağmalamışlar, sarhoşken kadınlara sarkıntılık etmişler, ikaz için çağrıldıkları mahkemeyi basıp kadıyı esir almış ve buradakilerin paralarını çalmışlardı. Serdar ve voyvoda bir gün sonra kadıyı zorla ellerinden kurtarmıştı (MHM.d, 132, hk. 95, 1060). Mayıs 1764'te Faş Kalesi'nde görevli 67. cemaat mensuplarından odabaşı Mustafa, biraderi ve diğer birkaç yeniçeri Kayseri'de halka zorbalık ettiklerinden ve sarhoş olarak silahla pazarda gezip huzursuzluk çıkardıklarından şikâyet edilmişler ancak bir türlü mahkemeye çıkarılamamışlardı. Serdar yardımıyla yakalanıp Faş'a gönderilmeleri için bir çavuş gönderilmişti (KLB.d, 14, s. 319). 1772'de Lofça'da iki serdengeçti ağası mahkemeyi basıp kadıyı döverek yaralamışken (MHM.d, 172, hk. 136); 1783 yılında yine Lofça'da eşkıya yeniçeriler mahkemeyi basmışlar ve kadıya görev yaptırılmamışlardı (MHM.d, 181, hk. 522).

²⁹ 1726'da Niğbolu zabiti kol gezerken husumet halinde oldukları bazı neferlerin saldırısına uğramış ve çuhadarı öldürülmüştü. Bu olayın keşfine, olaya sebep olan yeniçerilerin tarafını tutan kadı müsaade etmedi ve yakalanıp davaların görülmesine mâni oldu. Olayı daha büyütme için bütün ahali ve yeniçerileri mahkemeye toplamış, yeniçeri zabitanın mevâcip hususunda suçlu olduğu şeklinde onlardan beyan istemişti. Kadının talebi reddedildiği gibi Vidin muhafızı Osman Paşa'nın isteği üzerine kadı

mütegalibeler, kadılar ve diğer görevlilerle araları iyi olduğundan hemen yeni bir hüccet çıkarabilmekteler ve merkezden aflarını sağlamaktaydılar.³⁰

3. SONUÇ

Kadılarının görev ve yetkilerinin çeşitliliğinin yeniçerilerle alakalı olanlar bakımından da geçerli olduğu ve söz konusu görev ve yetkilerin menşinin devletin ilk devresine kadar uzandığı bu çalışmada teyit edildi. Devletin ilk devresinde tesis edilen işleyiş on altıncı yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir. Bu tarihten önce de yeniçerilerin aileleri ve memleketleriyle bağları mevcuttu. Ancak muvakkat ve yeniçeri sayısının az olması bakımından düşük yoğunluktaki bu bağlantının kadılara getirdiği sorumluluk sonraki devre göre sınırlıydı. On altıncı yüzyılın sonunda artık sürekli şekilde memleketlerinde yaşayan yeniçeriler toplumla her bakımdan iç içe idiler. Yeniçeriliğin payitahta mahsus bir yapı olmaktan çıkması ve mensuplarının taşraya yerleşmesi devleti bir şekilde onların takip edilmesi ve denetlenmesi gerektiği gerçeğiyle karşı karşıya getirdi. Bütün askerî yapıların biri birlerine karşı dokunulmazlıklarının (cebeci, topçu ve top arabacıları gibi piyade ocaklarının bazı durumlarda yeniçeriliğin bağlanması uygulamaları hariç kabul edilirse) korunduğu yapıda kendi içlerinden serdar/zabit tayiniyle müdahil olundu. Ancak bunların yetkileri sadece askerî ve daha çok onların zapturaptlarıyla alakalı olduğundan kadıların eskiden beri var olan görevleri yeni duruma

azledilmiş, olayın tahkiki için görevliler gönderilmişti (MHM.d, 133, hk. 1043). 1762'de Moton'da yirmiden fazla yeniçeri, paralarına el koydu iddiasıyla zabiti vekili haseki Seyyid Ahmed Ağa'ya saldırıp sekiz gün kendisini bir yerde tuttular, sonra mahkemeye çıkardılar. Ancak atfettikleri suç sabit olmayınca naibi değiştirdiler. Yeni naip tarafından verilen kararla haseki Seyyid Ahmed Ağa'ya 782 kuruş borç çıkardılar (KLB.d, 14, s. 106-107). Haziran 1787'de İzvornik'te bir iki senedir yeniçerilerin huzursuzluk çıkardığı bunların kaptanın oğullarını yaralayıp öldürdükleri, serdarı yaraladıkları ve diğer bazı kişilere saldırdıkları şikâyeti üzerine gönderilen turnacıbaşı bunları mahkeme sevk edememişti ayrıca İzvornik kadısı ve Tuzla kadısının eşkiya yoktur diye merkeze yazması üzerine yeniden bir turnacıbaşı gönderilmişti (MHM.d, 184, hk. 339).

³⁰ 1721'de Lâpseki, Ezine, Bayramiç, Kale-i Sultaniye'nin serdarlığını yapan Ahmed Ağa, Tuzlalıların şikâyeti üzerine hapsedilmiş, ancak Kartal ve diğer kazaların kadılarının yazdıkları arzlarda onun garazen şikâyet edildiği ve halkın kendinden memnun olduğu bildirilmişti (AE, SAMD.III, 19823). İlbasan serdarı Mehmed daha önce halka zulmettiği, 1761'de Söğüt'te şikâyet edilen ve Kütahya Kalesi'ne hapsi fermanı verilen Kuddüs Ağa hakkındaki suçlamaların iftira olduğunu gösteren naipten aldığı hüccet ve ahalinin şahitliğiyle affedilmişti. Ama suçlanan hususlara karışmaması ikazı da yapılmıştı (AE.SMST.III, 12351). Gümölcine serdarı İbrahim Ağa verginin tahsiline mâni olduğu, halka kötü muamele ettiği şeklindeki şikâyetlerle İnöz Kalesi'ne hapsedilmiş, Eylül 1772'de tam tersi bir hüccetle ahaliyle arasının iyi olduğu, ahalinin onun vergi tahsilinde gayret gösterdiğini beyan etmeleri sebebiyle affedilmişti (MHM. d. 170, hk. 19).1773'de İslimye serdarı Hüseyin, halkı rencide ettiği ve Kırım hanı ailesine ait çiftliklere tecavüz ettiğinden azledilmiş ve İnöz Kalesi'ne kapatılmışken bir ay sonra aksine yeniçerilerin ve halkın isteğiyle affedilmişti (MHM.d. 170, hk 112, 134).

uyarlandı. Kadıya, serdar ve zabıtlere emretme yetkisi tanınarak idari hiyerarşide onların üzerine konumlandırıldı.

Yeni durumda taşrada kadıların yeniçerilerle alakalı görev ve yetkilerine yargılanmalarının da -cezaların tasdiki dışında- dahil olması en ilk ve ehemmiyetli değişiklikti. Bu durum özellikle eşkıyalıktan kaynaklı suç nispetinin arttığı on sekizinci yüzyılın ortasından itibaren kadılara büyük iş yükü getirmiştir. İkinci ehemmiyetli değişiklik kadıların yeniçeri zümresine mensubiyetleriyle alakalı tespitlere müdahil olması hususundaydı. On yedinci yüzyılın ikinci yarısında başlayan yeniçerilik iddiası sonraki yüzyılda devleti meşgul eden çok önemli mesele idi. Kadılar bu meseleyle başa gelmede merkezi hükümetin en önemli yardımcısı durumundaydı. Üçüncü ve daha büyük mesai getiren değişiklik, kadıların askerî görevlerinde oldu. Seferlere taşradan yeniçeri göndermenin usulü olan tashih ve be-dergâhın işlerliğinde kadılara fazlaca yük düşmekteydi. Neferlerin nakil, barınma ve iaşelerinin temininin de dahil olmasıyla bu işlerde en mesuliyetli görevli durumuna gelmişti.

Kadıların iş yükünü artıran ve mesuliyet sahasını genişleten bu görevler diğer taraftan onları en güçlü ve itaatkarlık bakımından sicili bozuk en büyük zümreyle karşı karşıya getirmekteydi. Kadılar genel durumda emirlerine tabi olan ve görevleri itibariyle ruhsat ve izinlerine muhtaç olan yeniçeriler karşısında çok zor duruma düşebilmekteydi. Kendine mahsus kolluk gücü bulunmaması ve diğer askerî yapılara muhtaç olması yeniçerilerin itaatsizlik hallerinde iş yapabilme kabiliyetini azaltıyordu. Çünkü yeniçerilere karşı kendileri dışından kolluk gücü kullanılması onların itirazlarına sebep olduğu gibi aralarında bir meselenin zuhuruna sebep olabilirdi. Bununla beraber yukarıda gösterildiği üzere yargılamaları dahil olmak üzere yeniçeriliğin dokunulmazlık vasfının dikkate alınmadığı durumlar vardı. Her ne kadar buna uyulması için merkezden emirler verilse de fiiliyatta yeniçerilerin emniyeti ihlal, iktisadî olanlar dahil kurallara uymama meyli ve suç nispetlerinin yüksekliği, müdahaleyi kaçınılmaz kılmaktaydı. Bunu bilen devlet en azından onların güçlerinin dengelenmesi bakımından sancaklara vezir görevlendirilmesi gibi bazı dönüşümleri yaptı. Elbette ki bu müdahale kadıların hissettikleri baskının azaltılmasını da sağladı.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarın herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar yazarlar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BAB-I ASAFİ

Mühimme Defterleri (MHM.d): 6, 12, 14, 21, 22, 24, 29, 35, 43, 44, 55, 64, 75, 79, 81, 82, 84, 85, 88, 93, 95, 96, 108, 110, 116, 117, 118, 124, 132, 133, 134, 137, 138, 140, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 172, 173, 175, 176, 178, 181, 182, 184, 200, 201, 202, 203, 204, 211, 234.

Mühimme Zeyli: 3.

Kalebent Defterleri: 14, 16, 43, 44, 927.

Ahkam Defterleri: Halep (1), İstanbul (1, 2, 7), Anadolu (7).

BAB-I DEFTERİ (D)

Yeniçeri Kalemî Evrakları (D.YNÇ): 51, 60, 207.

ALİ EMİRİ:

Sultan Abdülhamid I, (SABH.I): 10255.

Sultan Ahmed III (SAMD): 19549, 19823.

Sultan Mahmud I, (SMHD.I): 5287, 17186.

Sultan Mustafa III, (SMST.III): 3068, 3355, 5166, 5168, 12351, 16078.

CEVDET:

Askeriye (AS): 1518, 2872, 9959, 23153, 26007, 26685.

Dahiliye (DH): 44, 11572.

Zaptiye (ZB): 252, 1676, 1858.

HATT-I HÜMAYUN (HAT): 24476.

İBNÜLEMİN (İE)

Şükr ü Şikâyet (ŞKRT): 256, 658.

KAMİL KAPECİ DEFTERLER (KK): 70.

MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTERLER (MAD.d): 18155.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

Evraklar (TSMA, E): 797/39.

Kitap, Makale ve Tezler

- Ahmed Vâsîf Efendi, (2017) *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*. Hazırlayan Hüseyin Sarıkaya. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Altundağ, Ş. (1961). [Osmanlılarda Kadıların Salahiyet ve Vazifeleri Hakkında](#). VI. *Türk Tarih Kongresi*, 342-354.
- Arik, F. Ş. (1997). Osmanlılarda Kadılık Müessesesi, 1. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 8, 1-71.
- Atalay, İ. O. (2007). Osmanlı Ceza Yargılaması Usulü Hukuku Üzerine Bir Deneme. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI, 239-272.
- Atmaca, T. (1996). *129 Nolu (H.1143-1145 M.1730-1732) Adana Ser'iyeye Sicili*. (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Çalışkan, S. (1993). *6/346 Nolu Üsküdar Şer'iyeye Sicili*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çoraman, M. (2011). *280 No'lu Karaman Şeriye Sicili*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Dıvrak, U. (2012). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ebû Sehl Nu'mân Efendi, (1999). *Tedbîrât-ı Pesendide*. Yayına hazırlayan Ali İbrahim Savaş. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erdoğan, İ. (2014). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Taşrada Yargı Uygulamaları: Harput Örneğinde "Hâkimü's Şer", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, Cilt: I, Sayı:2, 49-86.
- Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân*. (1989). Yayına hazırlayan H. İncelik-M. Oğuz, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gök, İ. (2007). *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771)*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Gül, A. (2022) *Yeniçeriliğin Tarihi, I-II*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Güven, M.A. (2006), *33 Numaralı Konya Ser'iyeye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hafız Hızır İlyas Ağa, (2011). *Letâif-i Vekây'-i Enderâniyye*. Hazırlayan Ali Şükrü Çoruk. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, (2004). *Hasan Bey-zâde Târîhi*, III. Hazırlayan Şevki Nezihi Aykut. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İpşirli, M. (1998), Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar), *Belleten*, LXI/232, 597-699.

- Karacaoğlu, F. (2008). *1765-1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kaynak, R. (2001). *H.1070-1071(1660-1661) Tarihli 46 Numaralı Ankara Şeri'yye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koşar, M. (1998). *H. 1155-1156 (M. 1142-1742-1743) Tarihli Bâb-ı Meşihat Şer'iyeye Sicilleri Bölümünden Bâb Mahkemesi 182 Nolu Şer'i*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kul, M. (2011). *1 Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-65)*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kanunnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi, nr. 1734.
- Kavânîn-i Osmaniyân*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T2753.
- Kayakaçan, M. (1998). *Osmanlı Devletinden Kadıların İdari Görevleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Mouradjea D'Ohsson, (1790). *Tableau Général De l'Empire Ottoman, VII De L'imprimerie De Monsieur*,
- Ortaylı, İ. (1976). Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine, *Amme İdaresi Dergisi*, c. 9/1, 95-107.
- Ortaylı, İ. (1994). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (2001). "Kadı", *DİA*, c. 24, 69-75.
- Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, II. Kitap, Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*, (1990). (Hazırlayan Ahmed Akgündüz), İstanbul: FEY Vakfı Yayınları.
- Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, III. Kitap*, (1991). Hazırlayan Ahmed Akgündüz. İstanbul: FEY Vakfı Yayınları.
- Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, IX/1 Kitap, I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622)*, (1996). Hazırlayan Ahmed Akgündüz. İstanbul: Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Pul, A. (2008). "Osmanlı Sosyal Hayatı Figüranlarından Arayıcı Esnafı", *Ege Ün. Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXIII, Sayı: 1, 211-238.
- Pul, A. (2016). *Yeniçeri Ocağının 68. Ortası Turnacıbaşılık*. Ankara; Gece Kitaplığı Yayınları.
- Sakin, O. (2011). *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Selânikî Mustafa Efendi, (1999). *Tarih-i Selânikî*, I. Hazırlayan. Mehmet İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şahin, H. (2006). *7/1 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1078/M.1667)*, (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Şentop, M. (2002). *Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik Kurumu (XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tatar, Ö. (1998). *8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili H. 1178-1179/M. 1764-1765*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Tataroğlu, Y. (2015). *4 Numaralı Atık Şikâyet Defteri (1665-1670/1075-1081) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Topçular Kâtibi Abdüllkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi, I, (Metin ve Tahlil)*, (2003). Yayına Hazırlayan Ziya Yılmaz, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Toroşer, T. (2011). *Kavanin-i Yeniçeriyan (Yeniçeri Kanunları)*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Uluçay, Ç. (1965). *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul: Berksoy Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları, I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Üsküdarî Abdullah Efendi, (2017). *Vakı'at-ı Ruz-merre, I. Cild*. Hazırlayan. Muzaffer Doğan. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Yaşar, A. (1995). *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koşuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a Tahlil ve Transkript)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.